

УДК 371: 070. 486 (477.87) "18"

ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНУ ШКІЛЬНОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ ЗАКАРПАТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. НА СТОРІНКАХ ТОГОЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРЕСИ

Панчик Оксана Дмитрівна
м.Ужгород

Актуальність дослідження полягає у вивченні історії викладання математики, як однієї з необхідних умов для більш повної реалізації освітньої програми. Проводиться аналіз періодичного видання «Учитель», з метою визначення місця математики у системі шкільних навчальних дисциплін та особливостей навчання предмета в школах Закарпаття на початку ХХ ст. Подальші перспективи дослідження пов'язані із вивченням можливостей професійного розвитку вчителя в Підкарпатській Русі.

Ключові слова: «Учитель», шкільна математична освіта, методика викладання.

Постановка проблеми. Більшість авторів, що досліджують становлення та розвиток освіти розпочинають з визначення історичного підґрунтя. І не дивно, оскільки історичні умови безпосередньо є основою для розвитку не лише освіти, а й культури, медицини та інших необхідних суспільних галузей. Дослідники історії Закарпаття звертають увагу на скрутні умови в яких знаходився край. У 1924 – 1929 роках він залишався одним з найвідсталіших регіонів Чехословаччини. Проте обстановка була значно кращою, а ніж це було в умовах Австро-Угорщини. Народи різних національностей, які проживали на Закарпатті, користувалися тими правами, які давала всім одна із найдемократичніших конституцій у Європі. Щодо освіти, то згадують про відсутність шкіл, педагогічних кадрів, підручників рідною мовою, Проте багато хто погодиться, що на загальному фоні тогочасних подій, які відбувалися в Україні, Закарпаття знаходилося не у найгіршому стані.

За останні 90 років життєві пріоритети людей змінилися майже докорінно, але відношення до школи незмінне. І як би там не було, але вступ до школи це дійсно важливий момент в житті кожної людини. "Перший день в школі. Півсотні малих людських істот з цікавістю чекають що буде далі. Під впливом такого напруження вони надзвичайно тихі, як би відчувають рішуче значення цього моменту", такі слова зустрічаємо на сторінках періодичних видань 20-их років [1, с.93]. І саме тому, на перший погляд, банальне розуміння тогочасного шкільництва, яке ми знаходимо в джерелах, що збереглися, наводить на думку – а чи в правильному напрямку ми йдемо? Чи за насиченістю програми, щорічним

підвищенням вимог до неї, іноді просто експериментальним впровадженням тих чи інших предметів не забуваємо про головне – дитячу душу?

Систематизація матеріалу, що зберігся з тих часів, дасть нам змогу уявити собі чітку та повну картину становлення та розвитку шкільної математичної освіти, виділити основні етапи її становлення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Вивченням становлення та розвитку математичної освіти України, в різні історичні періоди, займався багато дослідників. Серед них К.Ф.Лебединцев, який став основоположником методико-математичної роботи в Україні. В.Г.Бевз, що займається вивченням використання історичного матеріалу у навчанні предметів математичного циклу та ін. На Закарпатті найбільш повне відображення цих питань знайшлося у працях О.Ф.Хічія, котрий досліджував історію викладання математики. Із сучасників можна відзначити О.М.Гапак, що займається вивченням математичної освіти в закарпатських гімназіях кінця ХІХ початку ХХ ст. Проте повної картини, щодо вивчення математики, як стану, так і методики викладання, в школах Закарпаття на жаль ще не створено.

Мета дослідження. На основі аналізу педагогічної преси початку ХХ ст. проаналізувати стан викладання математики у школах Закарпаття.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Відповідно до поставленої мети визначимо наступні цілі:

- проаналізувати періодичні видання того часу з метою визначення місця математики у системі шкільних навчальних дисциплін;
- виявити особливості викладання математики в школах Закарпаття;
- визначити основні рекомендації тогочасним вчителям при вивченні математики у школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як перейти до розгляду окремих питань, що стосуються вивчення математики, доцільно було б розглянути особливості розвитку шкільництва у Карпатському краї. Початком організації шкільництва на Підкарпатській Русі можна вважати Перший

вчительський конгрес в Ужгороді, який відбувся в квітні 1920 р. “Яка школа нам потрібна і які типи середніх шкіл є найбільш відповідними для нашого народу?” – головне питання, яке постало на цьому конгресі. За свідченнями Андрея Алишкевича, учасника конгресу, нові принципи навчання не відбивали стану в якому знаходився край і його вкорінених традицій, а лише створювали загальне шкільництво, тому потрібно прислухатися до думок та порад людей, котрі займаються справами освіти і виховання молоді. Всі ж зібрані рекомендації були запропоновані Міністерству республіки. Визначити пріоритетні напрямки в шкільництві та дотримуватися в навчальних планах освітніх та виховних принципів – це все що потрібно при визначенні типів середніх шкіл. Проте лише в 1929 році Міністерська комісія встановлює типи середніх шкіл: класичної та реальної. В обох типах шкіл головний наголос робиться на мовах, але на жаль з повним чи частковим виключенням математики. До прикладу, в VII і VIII класах класичної гімназії йде розгалуження відповідно до здібностей учнів і можливе збільшення годин класичних мов, але з виключенням математики.

В одному з періодичних видань, вище згаданого періоду, знаходимо таке порівняння: «В нашому, ще досить відсталому краї, вчитель стоїть на селі, як той маяк, котрий освічує пристань, але біля нього темнота і морок. І коли не буде він черпати з нових джерел світла, то й сам зникне в тій темноті» [2, с.184]. Ці слова є актуальними і в наш час. Самоосвіта – невід’ємний компонент вдосконалення педагогічної майстерності вчителя. Вона включає обмін досвідом із іншими вчителями, який відбувається на сторінках методичної літератури. Тому можемо уявити з якою пошаною наші попередники ставилися до періодичних видань, в яких могли поділитися власним досвідом та почерпнути нові ідеї для себе. Одним із них і був журнал “Учитель” – перше фахове видання не тільки на Закарпатті, а й на українських теренах та в Угорщині. Сама редакція називала його “одиноким педагогічним часописом”. Вперше “Учитель” вийшов 16 квітня 1867 р, з метою “вдосконалення народних вчителів, викладу ходу європейської культури народних шкіл” [3, с.59]. Засновником і редактором журналу був А.Ріпай. З періодичністю виходу один раз на місяць було надруковано 13 номерів. Проте вже в кінці року журнал був закритий. Згодом, під редакцією Й. Пешена та Ю. Ревай, вихід “Учителя” був продовжений. Нові введення в шкільництві, педагогічні рекомендації, навчальні плани, якими користувалися в школах та інша інформація на допомогу вчителю – основні напрямки в якому працювали редактори та дописувачі. На перших порах це були досвідчені педагоги та члени освітніх комісій. Проте з часом на сторінках журналу з’являлися статті і молодих вчителів. Як зазначається, вони могли дописувати більш якісно та більшу кількість статей, якби отримували відповідні педагогічні настанови зі сторони тих хто відповідав за освіту в краї.

Оскільки математика, як навчальний предмет, була частиною шкільної програми, оминати її в “Учителі” просто не могли. Майже в кожному номері є статті присвячені вивченню рахунків, мір та методичні рекомендації при вивченні предмета. Саме на основі цих матеріалів і побудуємо подальше дослідження.

Навчання математики звичайно ж передує наявність матеріальної бази. Так звані рахункові книжки, з практичними задачами, мали допомагати учням, особливо в години “тихого заняття”, щось на зразок самостійної роботи. Якщо ж немає таких книг, то важко вчителю, оскільки йому потрібно затратити час на написання завдань на шкільну дошку [4, с.50]. Крім того є згадки про забезпеченість крейдю та чорнилом, закупівлю спеціальної рами зі склом, по якому можна було писати і легко витирати. Під скло розміщалися таблиця з назвами різних товарів. Вчитель на власний розсуд писав навпроти товару ціну, а діти розв’язували відповідні задачі. Крім того школи отримували ваги з тягарцями. І вимагалось не лише вміти важити тіла, а й на око вміти порівнювати маси різних тіл. Ваги також використовували в фізиці.

Школа – призначена не лише для навчання, а й на сам перед для виховання. І якщо проводити паралелі з сучасною школою, в якій на кожному уроці одним із пунктів триєдиної мети є виховання, то школи 20-х років не виключення. Цікавим є той факт,

що скажімо, моральне виховання повноцінно відбувається і на уроках числення. Математика, як наука виникла з практичних потреб людини, і в цьому переконували і представники міністерської комісії, і самі педагоги. Тому, метою числення є вироблення у дітей життєвого досвіду підприємливості та ощадності. Моральний бік науки числення повинен вести до зрозуміння життя, його вимог, вміння поєднувати навчальний матеріал з природними інтересами учнів, класу, школи, вироблення почуття пошани до чужого майна. Цифри є не тільки знаками присвоєння кількості, а й разом це міра моральних чеснот. Акцент робиться на тому, що мало в яком предметі можна так застосувати моральне виховання, як в численні [5, с.88]. Як же досягнути поставленої мети, зацікавити учнів у навчанні? Як не дивно, але вже тоді вчителі використовували різні педагогічні прийоми. Розглянемо деякі з них.

Методика викладання того часу переслідувала дві основні цілі: формальну і матеріальну. Формальна мала на меті розвиток духовного світу учня, матеріальна – збагатити розум учнів знаннями та навичками необхідними в практичному житті. При правильному веденні навчання ці цілі переслідуються одночасно. Математична наука відрізняється від інших предметів незмінністю своїх висновків, всі математичні істини знаходяться в сторогому зв’язку між собою, так що одна істина виходить із іншої і в той же час служить основою для наступної. Досвідченими педагогами надавалися рекомендації вчителям щодо поєднання формальних і матеріальних цілей на уроках математики:

- учитель не повинен давати учням готових наслідків і правил, а навчання вести так, щоб вони самі виводили ці правила;
- перед розв’язуванням задач і вправ учень повинен скласти план розв’язування і визначити які арифметичні дії потрібно вжити;
- при вивченні рахунків учні складають і учать на пам’ять деякі таблиці: додавання, множення, таблицю мір.

Поєднання цих моментів в процесі навчання арифметики мало безпосередній вплив на матеріальний бік навчання. Щодо досягнення розвитку духовного світу дитини, то тут основний аргумент це практичне застосування арифметики в житті. “Рахування потрібне великому панові, газдові, урядовцеві, ремісникові” [6, с.267]. Так людина показує свою перевагу, а отже отримує емоційну задоволеність. Крім того знання арифметичних правил потрібне для здобуття подальшої освіти. Отже бачимо, що при вивченні арифметики досягаємо обох цілей. Тобто формальної і матеріальної.

Цікавим є використання в педагогічній роботі і матеріалів італійського педагога, вченого та мислителя Марії Монтессорі. Метод числення Монтессорі використовували при вивченні доджини. Дітей розміщували на підлозі і роздавали палички різної величини, просили складати однакові в одну купу. Все це було у вигляді змагання. Метод мав свої переваги, діти мали можливість:

- наочно побачити звідки беруться математичні задачі;
- порівнювати величини;
- наочно підійти до вивчення десяткової системи.

Таким методом також користувалися і при вивченні основних математичних дій [7, с.176]

Вчителі в своїй роботі використовували різні методи, щоб зацікавити учнів на уроках числення. Одним із них є метод, коли учні самі вигадували задачі. Так один із авторів статті наводить приклад задачі, яку придумала учениця: “На Великдень в мене було 9 писанок. В школу вчителю принесла 3 писанки, і в мене залишилося ще 6 яєць” [8, с.101]. При вивченні мір, на початку 30-их років, дозволялось учням використовувати старі назви, які люди знали із повсякденного життя (жидлик, ложка та ін.). Це було запроваджено для того, щоб дитина, котра ще не вивчила назви мір та їх величини, змогла працювати на уроці.

Один із важливих моментів в процесі викладання – це безперечно сконцентрувати увагу дитини на навчанні. Автори того часу констатують, що зацікавити дитину буквами, цифрами, кульками на рахівниці можна було лише на 2 – 3 хвилини. І вони мусили застосовувати дисциплінарні вправи – той магічний засіб, що дає учителю владу і право розпоряджатися дитячими душами [1, с.94]. Можливо на перший погляд це звучить досить жорстко. В наказовому порядку виконувалися вправи “Стійте! Руки вгору!

Руки в бік”, але проводячи паралелі з теперішнім навчанням, бачимо, що вправи ці залишилися. Змінилася лише назва – фізкультхвилинка. Яка є обов'язковою в початковій школі.

Звичайно будь-які методичні рекомендації не давались без попередньої перевірки шкіл. В часописі є згадки про так звані “педагогічні кружки”. Представники педагогічних комісій відвідували уроки вчителів і давали їм оцінку. Саме з однієї такої критики можемо зробити висновок, що урок ділили на кілька частин. Починали з складу чисел і способів представлення числа. Спочатку писали на дошці, а потім продовжували усно. Наступний крок постановка задачі. Один із учнів повинен повторити її, другий – запропонувати розв'язок, а третій – прокоментувати правильність розв'язання. Далі з учнями повторювали числа: вчитель називав ряд чисел. А учні повторювали з ліва на право, чи числа навпаки. В кінці уроку діти задавали задачі. Для розв'язування письмових задач відводилися окремі уроки [9, с.255].

Щодо методичних рекомендацій при навчанні, то зазначається, що на уроках числення не розвивається в достатній мірі практичне мислення. Мало розглядаються практичні задачі із життя сільських господарів. Приводиться приклад, що учні на папері розв'язують задачі в межах тисячі, а в голові не можуть обчислити ані найпростіші завдання. Рекомендовано більше звертати увагу на те, щоб учні навчилися виконувати задачі, котрі виникають з практичних потреб в них, чи в їхніх сім'ях: доходи і видатки. Придержуватися принципу – нехай учень сам прийде до того, що $1 + 1 = 2$. Давати лише поняття, що це “один”, “два”, “три”. Не примушувати учнів завчати правила, теореми, формули, але допомагати до них прийти. І це вже буде один із кроків до бажаного – розвитку дитини [10, с.13].

Один із дописувачів газети “Учитель” починає свою статтю та-

кими словами: “Я не хочу інакше думати і жити, лише з вірою в те, що всі ми будемо коли-небудь освіченими, людьми, а значить і щасливими” [11, с.253]. Чи щастя бути освіченою людиною, кожен визначає для себе індивідуально. Але точно можемо сказати, що нам пощастило жити в час, коли освіта, на сам перед шкільна, є доступною. І можливість, щоб знання стали доступними для всього суспільства, на зрозумілій для нього мові, пройшла крізь десятки років. Сучасна методика викладання покладає на педагога велику відповідальність. Він повинен створювати необхідні умови для більш повної реалізації освітньої, розвивальної та виховної складових навчання, при цьому враховувати інтереси, здібності, потреби та можливості учнів. А це можливо, коли вчитель не лише добре знає навчальний матеріал, а й впевнено володіє елементами історії викладання предмета.

Виходячи з попереднього викладу матеріалу можемо зробити такі висновки:

- невизначеність в типах середніх шкіл, які потрібні були на Закарпатті, гальмувало впровадження постійних навчальних планів, не давало можливості скласти програмовий матеріал відповідно до вікових можливостей учнів;
- математика серед навчального матеріалу займала другорядне місце і могла бути виключена з навчання вже в VII – VIII класах;
- педагогічні прийоми і методи, при вивченні математики, зазвичай несли матеріальний характер: використання на уроках предметів для лічби, терезів;
- методичні рекомендації вчителям зводилися до того, що учитель повинен направляти учнів при вивченні матеріалу, а не давати готовий результат.

Подальші перспективи дослідження пов'язані із вивченням можливостей професійного розвитку вчителя в Підкарпатській Русі.

Література

1. Буркацкий А. Численние в элементарной школе / Андрей Буркацкий // Учитель. – 1930 – № 11. – С.93-96
2. Коваржик Й. Самообразование учителя / Йосиф Коваржик // Учитель. – 1932 – № 13. – С.184-186
3. Туряница В.В. Перші фахові педагогічні видання на Закарпатті / Василь Васильович Туряница // Освіта Закарпаття. – 2005 – № 2. – С.59-63
4. Маркуш А. Об учебниках / Олександр Маркуш // Учитель. – 1921 – № 1. – С.50-51
5. Гайдукевич Л. Моральное воспитание при поодиноких предметах / Леонид Гайдукевич // Учитель. – 1926 – № 2. – С.88-92
6. Колесник М. Значение арифметики в народных школах / Марко Колесник // Учитель. – 1932 – № 13. – С.267-268
7. Грицак М. Як учив числення по методу Монтессорі / Михайло Грицак // Учитель. – 1932 – № 13. – С.176-177
8. Полянський А. Дробні радості учителя / Андрій Полянський // Учитель. – 1926 – № 3. – С.101-102
9. Мигалко І. Про діяльність педагогічних кружків ужгородського округу в 1924/25 роках / Іван Мигалко // Учитель. – 1925 – № 10. – С.254-258
10. Червенка Л. Арифметика / Леонид Червенка // Учитель. 1927 – № 1. – С. 13
11. Ясинский П. Пару слов к народным учителям / Петро Ясинский // Учитель. – 1931 – № 7-8. – С.253-255

Актуальность исследования состоит в изучении истории преподавания математики, как одной с необходимых условий для наиболее полной реализации образовательной программы. Проводится анализ периодического издания «Учитель», с целью определения места математики в системе школьных учебных дисциплин и особенностей изучения предмета в школах Закарпаття в начале XX века. Следующие перспективы исследования связаны с изучением возможностей профессионального развития учителей на Подкарпатской Руси.

Ключевые слова: «Учитель», школьное математическое образование, методика преподавания.

The relevance of the material stated in article, is in study of the history of teaching mathematics as one of the most necessary condition for more complete realization of education programmer. Analyzing the periodical publication “The Teacher” in order to determine the place of mathematics in Schooling Education. System and specialty of teaching the subject at schools in Transcarpathian region at the beginning of 20 century. Further perspectives of research are connected with the study of professional development of a teacher in Rus of Subcarpatians.

Key words: “The Teacher”, school mathematical education, teaching methodology.